

Рятувати минуле для майбутнього

ІРИНА ПУСТИННИКОВА

27 ГРУДНЯ 2024

Хтось вишиває хрестиком, хтось збирає марки, а мені ще в часи царя Гороха, у минулому столітті, дісталось найнервовіше з усіх хобі: краєзнавство. Збирати власну колекцію українських пам'яток архітектури завжди було складанням найсумнішого мартиролога: «О, в Надвірній упав шматок замкової стіни»; «Ох, у Домашині зруйнували стару церкву заради побудови нової»; «Йой, бернардинський монастир у Жвирці під Сокалем перетворився на жалюгідне згарище»; «От біда, від снігу провалився дах на в'їзній брамі золочівського замку». І так далі, і тому подібне.

Замок у Чинадійовому. Фото Ірини Пустиннікової

Я на власні очі бачила, як закладали пінопластом розкішну дівочу голівку в стилі віденської сецесії на фасаді приватної садиби у Чорткові (господарям хотілося утеплитися) — і як тачками розвозили замкове каміння в Підзамочку. Була на сполох, коли підприємливі молодики вирішили продати ратушу в Помор'яхах. Влаштувала скандал у Чернелиці, побачивши, що каміння із замкового муру місцева жителька повибирала для власних потреб. Колекціонувати й досліджувати українські пам'ятки майже завжди означало нервуватись і переживати, скільки ще простоїть цей конкретно замок, палац або храм.

На цьому безнадійно-чорному горизонті перший промінчик надії забрижив у 2004-му. Тоді закарпатський художник Йозеф Бартош на півстоліття взяв в оренду середньовічний замок у Чинадійовому. Це був прецедент. Такого в країні ще не траплялося.

Йозеф Бартош у замку в Чинадійовому. Фото Ірини Пустиннікової

Ні, пам'ятки опинялись у приватних руках і раніше. У моєму рідному Кам'янці садибу за адресою Вірменська, 2а, у 1994 році працівники заповідника зняли з обліку. Старовинну будівлю приватизували начебто для Українського бізнес-клубу. Фрагменти барокових розписів стелі з екзотичними тваринами, які виявили реставратори у 1980-х роках, виставлені зараз у конференц-залі історичного музею. А позбавлена статусу пам'ятка оточена високим парканом.

Але щоб пам'ятку орендували саме як пам'ятку й обережно повертали до життя — у цьому художник Бартош був піонером. Там усе ще роботи на десятиліття, але замок став упізнаваним, до повномасштабного вторгнення у ньому проводили лицарські турніри та знімали музичні відео, а двір навколо пан Йозеф засадив трояндами й лавандою.

Ластівкою номер два був львівський винахідник і підприємець Ігор Скальський. Розуміючи всі бюрократичні лабіринти, які довелось би проходити для оренди пам'ятки, він обрав інший шлях: подарувати нове життя будівлі, яка мала б історію, а статусу — не мала б. У лютому 2005 року ми з ним їздили Поділлям, придивляючись до старих палаців, — бо саме Поділля найбагатше на давні садиби, хоч зі статусами, хоч без. Серце стискалося через руїни палацу Патонів (так, тих самих) у Хребтієві: власник у будинку був, але нічого з ним не робив — і споруда вже двадцять років тому перетворилася на зомбі від архітектури.

Пошуки закінчилися, щойно Ігор Скальський почув історію графа Ігнація Сцібор-Мархоцького — дивака і мецената, котрий відгородив свої чималі володіння від Російської імперії прикордонними стовпами, запровадив власні закони і монети, а головне — дарував селянам волю ще у 1799 році, за пів століття до розкріпачення Галичини і за понад гість десятиліть до звільнення від кріпацтва на решті української території. Скальський зрозумів: хай яка там виявиться архітектура, необхідно відродити колиску волі в Україні.

Замок в Отрокові. Фото Ірини Пустиннікової

Архітектура виявилася нічогенькою, хай і дещо зафойданою: маєтком у селі Отроків гасали пацята, бо в палаці ще в радянські часи облаштували ферму. Зараз там готель і щоліта відбуваються фестивалі лазерних шоу з різних країн Європи.

Не те щоб Скальському мало було клопоту з перетворенням отроківської ферми на цукерку, але останні кілька років він відроджує ще й еkleктичний палац цукрозаводчика Нафтула Когана у Вищеольчедаєві на Вінниччині. У палаці, з усім його ліпленням і фресками на стінах і стелях, довго функціонував дитячий садок для дітей працівників місцевого цукрового заводу. Проте після локальної пожежі у 2011-му садок покинули — і він стрімко перетворювався на

руїну. Що з ним було б зараз, видно по неоготичній конторі цукровні: її покинули тоді ж, коли і садок, і зараз вона у безпросвітному стані. Скальський мріє облаштувати у Вищеольчедаєві музей подільських меблів. Експонати вже є — чекають на свій час у маєтку в Отрокові.

Палац Нафтула Когана у Вищеольчедаєві. Фото Ірини Пустиннікової

Чи стала оренда пам'яток модою? Хіба таким зовсім мікротрендом, у якому траплялися й дивовижно абсурдні кейси. Як-от випадок волинського бізнесмена Ігоря Новосада, котрий понабирав у 2010-х концесію замків, як... (тут годиться вставити якесь прислів'я, здається; нехай буде «як циган бліх») — і жодного з них не довів до пуття, усі покинув у стані руїни. Те саме сталося і з семиярусною середньовічною баштою Стефана Баторія в Кам'янці: велика на той час готельна мережа задумала перетворити фортифікацію на готель, протримала її без діла, доки не впали дах та перекриття пам'ятки, а потім позбулася башти, сплативши символічний штраф. Так і стоїть башта без даху й без перекриттів.

Якщо вас здивували поросята в палаці в Отрокові, ви мало знайомі з долями наших палаців у радянський період. Ще один відроджений маєток, котрий зараз сяє кришталем і приймає екскурсії — палац баронів Бруницьких у Підгірцях на Львівщині. Там у підвалах узагалі були басейни місцевого рибгоспу — для мальків коропів. У перші роки незалежності споруду віддали у приватну власність, та нові господарі не робили нічого, завсідниками руїн стали місцеві пияки.

Занепадав, утім, не лише палац. У жалюгідному стані були й залишки колгоспу: тракторний стан, тартак і майстерні. Три місцеві родини перетворили їх на ресторан «Підгорецький маєток». А потім узяли під опіку й палац. Але навіть дуже успішний ресторан не окупить фахової реставрації пам'ятки. Тому робиться не реставрація, а ремонт. І в інтер'єрах не відновлення, а фантазії на тему. Але будинок живе і тішить туристів. Уже добре.

Як має бути за всіма правилами, демонструє палац графів Лянцкоронських у Роздолі на Львівщині. Колишній санаторій дві декади стояв замкнений: власники ніби й були, але нічого не робили. Аж поки за справу не взялися неймовірно енергійна львів'янка Ганна Гаврилів і її благодійний фонд Спадщина.UA. До справи залучили бізнесменів — і тепер тут тривають реставраційні роботи. А чим стане пам'ятка після відновлення — приватною школою чи реабілітаційним центром — покаже майбутнє.

Ганна Гаврилів у палаці графів Лянцкоронських у Роздолі. Фото Ірини Пустиннікової

Ще один проєкт Ганна Гаврилів утілила разом з Анастасією Донець, директоркою Малієвецького обласного історико-архітектурного музею: у 2024 році вони повернули до життя садибу Щеньовських у Носиківці на Вінниччині. От взяли і зробили — не без допомоги команди, звісно: а там і історикиня Оксана Лобко, і реставраторка Ірина Гірна, і архітектор Іван Щурко... Я шалено заздрю і дівчатам, і їхнім колегам: теж хотіла би бути таким айболитом від пам'яткознавства, не лише досліджувати, а й рятувати. Бо це, думається, чи не найбільш вдячна справа — рятувати минуле для майбутнього. Може, колись наберуся сміливості — і попрошуся до когось у команду.

Попри весь сум, у простір українських пам'яток іноді пробиваються світлі промінчики. І в дев'яноста відсотках випадків за кожним таким випадком стоїть небайдужа людина. Не держава, не пам'яткоохоронні структури — саме людина, котрій не все одно. Ні, цих промінчиків ще не достатньо для цілого сонця надії, що все буде гаразд. Не буде: багато пам'яток так і не встигнуть знайти своїх бартошів і скальських — і загинуть у безвісті. Але подужати фінансування всієї культурної спадщини не може жодна країна, навіть із тих найуспішніших і найбагатших. Це велетенська потуга, це неймовірні кошти. Країні, яка лише стає на ноги, та ще й під час війни, це не під силу. Але поки є небайдужі — ми втратимо не все.

ІРИНА ПУСТИННІКОВА

27 ГРУДНЯ 2024

Warning: count(): Parameter must be an array or an object that implements Countable in </home/kairosbo/verbum.com.ua/www/wp-includes/post-template.php> on line **284**